

Irina Grigorova

(Bulgaria, Institute of Historical Studies, BAS)

The French Cultural Policy in Bulgaria (1940s – 1980s)

Abstract: In the period from the 1940s to the 1980s, the cultural diplomacy (so-called “soft power”) was the most important instrument of the French foreign policy toward Eastern Europe, Bulgaria in particular. Initially, resuming its influence was not possible for France through other means due to post-war economic and financial weakness. After several years of tension between the East and the West during the Cold War, the second half of the 1950s saw another surge in the French cultural diplomacy. De Gaulle’s five-year plans defined aims, priorities, funds and adaptability. This study reveals the resources and the flexibility of the French cultural policy, its fluctuations and effect on various areas.

Ирина Григорова

(България, Институт за исторически изследвания, БАН)

Френската културна политика в България (40-те – 80-те г. на XX в.)

Поддържала контакти със Запада през Средновековието, когато неведнъж е внушителен фактор в региона, след няколко „тъмни” столетия, в края на XIX в., България отново намира място в европейското семейство. Представители на следосвобожденския политически елит, завършили образованието си на Запад, участват в изграждането и управлението на страната. Подчертано присъствие в духовната сфера заемат езикът и културата на Франция. Тогава френският език е езикът на международните договори и дипломатията; княз Фердинанд, по-късно цар, гордеещ се с произхода си – наследник на последния френски крал Луи-Филип (1830-1848), разговаря с децата си на френски език; дворецовият етикет възприема чертите на този от френския кралски двор с баловете, маскарадите, динета, табло виван (букв. жива картина – домакинът и официално поканените лица, с подобаващи костюми, влизат в роли, но в застинал кадър) и др. (Петрова 1991, Груев 1991).

Успоредно със заимстването от Запада на опит в изграждането на държавността, в т.ч. и първата българска Конституция, културната общност в младата страна също черпи вдъхновение, осъществява контакти и обменя идеи със западноевропейски творци и творби. Наред с развитието на националното оперно изкуство, в страната гостуват немски, италиански и френски оперни групи (Софийска опера 2017). В театрите се поставят класически западни и руски пиеси (Иванова-Гиргинова 2002). От края на XIX в. в България навлиза новото изкуство – киното, първоначално недооценявано от елита, но много популярно сред обикновените хора. В салоните се излъчват само френски филми, но след Първата световна война те делят зрителското внимание с немските и холивудските, а с възстановяването на дипломатическите отношения с Москва (1934) – и съветските (Хицова 2011). Колкото до литературата,

Ирина Григорова

непосредствено след Освобождението българи-франкофони, сред които и известният държавник Иван Евстратиев Гешов, се заемат с превода и издаването на произведенията на Александър Дюма – баща, Жюл Верн, Виктор Юго, Жан-Жак Русо, Молиер, Мопасан, Балзак, Волтер и дори приказките на Шарл Перо (НБКМ).

Франция също се активизира в посока на засилване на своето културно присъствие. От 1883 г. парижкият „Национален съюз за пропагандиране на френския език в колониите и в чужбина” подема мисията за откриване на клонове на Алианс Франсез в целия свят. Дружеството на асоциацията в София става факт през 1904 г. и добива славата на регистрирало „най-сензационни резултати” именно в България. Алиансът попълва солидна библиотека (с читалня) с френска литература и периодика, организира сказки, изложби и вечеринки, отпуска стипендии на изявени ученици. (Танчев 1990). В рамките на следващите няколко години са създадени клонове в Пловдив, Варна и други градове (Танчев 1993). Отворили врати в отделни градове в Османската империя, сред които Пловдив, след Освобождението на България няколко католически конгрегации (повечето финансирани от френското правителство) – Фред де з’екол кретиен, Св. Йосиф, Съор дьо Сен Жозеф дьо л’Апарисион, Сен т’Андре, ле з’Огюстен дьо л’Асомпсион и Св. Мария обособяват католически училища в София, Пловдив, Варна, Бургас, Ямбол и Русе (ДАМВнР). Религиозни по същност, те обучават изцяло на френски език, с изключение на часовете за българска книжовност, но включват и усвояване на изискано поведение. Далеч не всички родители записват децата си в тези училища, водени от религиозни убеждения, а поради славата им за сериозна езикова и общообразователна подготовка, която улеснява по-нататъшно обучение в чужбина (Елдъров 2002; Fleury 2001). През 1921-1922 г. за по-широко разпространение на френската култура и влияние към легацията в София е основан Френският институт, който се заема с организирането на френски библиотеки, поканването на френски гост-лектори, поставянето на изложби и спектакли, отпускане на стипендии за обучение във Франция и др. (ДАМВнР).

Накратко изброени, описаните процеси и тенденции свидетелстват за значителното френско влияние върху културния живот в България. Втората световна война предизвиква сериозни трусове, а почти едновременно, август– септември 1944 г., Франция и България поемат по, до голяма степен, идентичен път на развитие. Глобалното олевяване на Европа, провокирано от унищожителния конфликт, дава отражение и в тези две страни. Освобождаването на Франция трае от десанта на Съюзниците в Нормандия, 6 юни 1944 г., до капитулацията на Германия; но веднага щом е освободен Париж, 25 август 1944 г., започва да действа лявоцентристко Временно правителство под председателството на генерал Шарл дьо Гол до изборите през октомври 1945 г., когато пак дьо Гол съставя правителство с преобладаващото участие на социалисти и комунисти. В България след преврат, синхронизиран с настъпването на Червената армия към р. Дунав, за първи път в следосвободенската история в управлението влизат комунистите. Възстановяват се традиционните партии, забранени през 30-те г., формирано е коалиционно правителство. Като приоритет пред Париж и София стои въпросът за възстановяването от военната разруха, усложнен и от излизането от състоянието на война с антихитлеристките сили.

Обявила война на 9 септември 1944 г. на правителството във Виши, съпричастно на хитлеристка Германия (не е официален съюзник, но сътрудничи, вкл. с антиеврейски закони, провизии и пр.), България се обръща най-напред към Франция измежду западните държави и на 25 октомври с.г. дипломатическите отношения между тях са възстановени. Секретарят на френската легация в София Ромен Гари (от 1946 г.) тълкува даването на преимущество на Париж със следния аргумент: „На първо място

става въпрос за традиция, поддържана от един елит, формиран от френските училища в България или от френските университети във Франция.” (Карчева 2016: 91). Безспорно значение, по-късно си обяснява Гари, има присъствието на ФКП във властта във Франция, а също фактът, че ОФ-правителството не е признато от САЩ и Великобритания, поради което София търси други пътища за легитимиране в международен план. (Карчева 2016) От своя страна, Франция е силно заинтересована от бързото възстановяване на връзките и влиянието си в държавите от Централна и Източна Европа и е първата измежду западните страни, която урегулира дипломатическите си отношения с тях. Тя е подтикната от съображения на националната сигурност, отчитайки прогнозата, че след края на войната регионът ще бъде обект на външно въздействие. В Париж също така залагат на изпреварващия ход като начин за утвърждаване на авторитета на Франция спрямо трите големи антихитлеристки сили (САЩ, Великобритания и СССР), които на по-късен етап ще обсъждат съдбата на доскорошните окупирани страни или съюзници на Райха. (Guénard 1994)

Френските власти обаче са реалисти по отношение на окаяното състояние на страната си, която ще стане зависима от американската военна и икономическа помощ по пътя към съвземането от разрухата, и решават да се опрат на мерки, осигуряващи разгърнато, мащабно културно присъствие в централно- и източноевропейските държави. Културната дипломация, напоследък наричана „Меката сила” и описвана като политика на внушения и влияния върху нагласите, въздействие „върху сърцата и душите”, за реализиране на непостижими чрез военно-политически средства цели, обикновено се свързва със Съединените щати в периода на Студената война (вж. по-нататък в текста). Французите оспорват „авторството” и изтъкват себе си, като посочват създаването на Алианс Франсез в края на XIX в. (Saint-Gilles 2009, Gomart 2008). За осъществяването на пропагандата (а френската специалистка Ани Генар споделя, че колкото повече е задълбавала в изследванията си, толкова повече откривала размиване или преливане между „култура” и „информация”) обикновеният „Отдел за френските творби в чужбина” във френското Министерство на външните работи през 1945 г. е издигнат в ранг Генерална дирекция на културните връзки и френските творби в чужбина, равностойна на Политическата и Икономическата дирекция, разполагаща с 36 % от средствата на Министерството през 1945 и 1946 г. и с около 30 % през 1947 и 1948 г. (Guénard 2002, Vaïsse 2009)

Френската културна дипломация е извикана да послужи и спрямо благодетелката Америка (десетилетия наред поведението на Франция съчетава сътрудничество и съревнование, последното особено изразено в художествената сфера със съперничеството между Парижката и Нюйоркската школа). Париж се надява да премахне установилия се образ на загубила мощта и величието си Франция. Представят се постиженията на френската цивилизация (изложби, театри, музика). Обострено внимание, предвид опасността големите западни сили да наложат английския, се отделя на френския език съгласно разбирането, че той отличава страната да не е една измежду многото извън „големия концерт”. Същевременно френският се възприема не само като средство за общуване, а и за духовно и интелектуално влияние, за разпространение на френската мисъл. Осигурени са редица финансови и материални подобрения за френските преподаватели в американските училища и университети, тъй като те, в ежедневния си контакт, оформят представата за Франция и нейните ценности в бъдещата управляваща класа. Към мерките могат да се добавят още стипендиите и стажовете, а към насоките – акцент не само върху литературата и изкуството, но също

спрямо точните науки, защото трябва да се представи не само духа, но и „мускулите” на Франция. (Saint-Gilles 2009)

Друг е подходът спрямо централно- и източноевропейските страни. В тях Париж цели да изгради представата за „прогресивна” Франция, с изтъкване на френската Съпротива (в противовес на образа ѝ на сътрудничил на Германия), за възстановяваща се от огромните поражения Франция, която много е изстрадала, както визираните държави. В периода 1945-1947 г. 50 % от отпусканите от Париж стипендии за следване във Франция са предвидени именно за централно- и източноевропейските страни. Подновена е програмата от втората половина на 30-те г., когато се прави опит за неутрализиране на немското влияние в региона, „Даряване на френски книги на чуждестранни библиотеки и на френски библиотеки в чужбина”. Организиран са езикови „народни курсове”, насочени към работници, служители, синдикални структури и дори за децата по кварталите. Последното следва да се възприема като демократизация на достъпа до обучение и до културата, а и като амбициозно обхващане на широки слоеве от населението, сред което може би израства новият управляващ елит. (Guénard 1994)

Френските културни организации в България бързо се активизират. От 1945 г. Алианс Франсез в София, Пловдив, Варна, Русе, Шумен, Велико Търново и Бургас отново организира курсове за изучаване на френски език, четения, сказки, семинари, посветени на френското изкуство. Френският институт в София също се възстановява, като неговият директор подновява традицията (от 20-те г. на XX в.) да чете лекции в Софийския университет. Институтът, както преди, се заема с опреснителни курсове за български преподаватели по френски език, както и предоставя на разположение на широката публика ресурсите си от френски произведения. Появяват се обаче затруднения за френските католически училища заради декларираното намерение на властта да реструктурира образованието на изцяло светска основа. Позволено е на записалите се в тези училища да довършат обучението си, но е въведена забрана за набиране на нови ученици. (Григорова 2009; Калинова 1999; Карчева 2016)

Във вътрешнополитическото развитие на страната обаче протичат процеси, докладвани от съветника Ромен Гари: „Комунистическата партия завзема властта, без да прилага демократични процедури, и този процес значително предхожда във времето изборите. Всъщност, когато изборите се провеждат, партията отдавна е овладяла всички ключови позиции в администрацията и в живота на страната, и вотът се оказва просто демонстрация и доказателство за постигнатото” (Карчева 2016: 46). Не убягват от вниманието му и чистките, официално провеждани като наказания за сътрудничилите на германците, а често използвани като предлог за лични отмъщения или премахване на политически неудобни лица. В този смисъл той посочва отстраняването на преподаватели с безупречна репутация в Софийския университет, което цели, Гари е сигурен, елиминирането на „всички влияния на западни идеи и принципи”. (Карчева 2016: 69)

Колкото до френското културно присъствие в България, констатацията на Ромен Гари е красноречива: „От гледна точка на културното сътрудничество СССР е всемогъщ. Нескончаем поток от писатели, журналисти, артисти, театрални и музикални трупи, балетни трупи пристига в страната. В центъра на града най-хубавата книжарница е посветена изцяло на съветски произведения. Съветски списания се продават във всички будки, киното е направо съветски монопол. Английските и американските филми са напълно изтеглени от страната и ако все пак са договорени 50 френски филма годишно, то е за да се защити руският филм от очевидната монополна позиция”. (Карчева 2016: 82)

След подписването на Парижкия мирен договор (февруари 1947 г.) и ратифицирането му от подписалите го държави (до юни с.г.) БРП /к/, година по-късно БКП, не смята за нужно да продължава да поддържа илюзията за плурализъм и пристъпва към въвеждане на съветския модел на управление в страната със „саморазпускане” или поглъщане на останалите партии (в ОФ, подчинен на БКП), обобществяване на земята и средствата за производство, централизиран и строг контрол върху всички аспекти от живота и бита на българина. Партийните идеолози подхождат с особено внимание към културната сфера, тъй като словата и изображенията не трябва да съдържат внушения, различни от налагания по съветски образец соцреализъм. Западните творби и изпълнители, представители на вражеския лагер в осезаемата вече Студена война (държавите, подкрепящи САЩ, срещу държавите, подкрепящи СССР, квалифицирани в литературата като сателити), се оказват крайно нежелани и властта се заема с неутрализирането на тяхното присъствие в България.

На първо време острият тон по отношение на САЩ и Великобритания не засяга Франция. В това уверяват и докладите на френските дипломати, които обясняват изключението с вярата в силните позиции на ФКП, макар и вече извън правителството. (Карчева 2016) В Париж вярват, че могат да запазят позициите си чрез неутрално поведение, т.е. да не възприемат американската реторика, и дори да се превърнат в помирител между Изтока и Запада, а културното си присъствие да съхранят чрез въздържане от политическо съдържание. От есента на 1947 г., със създаването на Коминформбюро и продължаващото консолидиране на комунистическите сили на власт в Източна Европа, в документите на институциите се настоява, че Франция трябва да се адаптира гъвкаво, внимателно, но без колебание, че тя трябва да води мека, но не мекушава политика. В културно-информационната политика се залага на изтъкването на френския опит в изграждането на ново общество, на идеите от Просвещението, на „реалистичните” творби от XIX в., на критиката към буржоазното общество и отразяването на класовите борби, на синдикалните и работнически традиции във Франция. (Guénard 1994)

Френските културни прояви в България се радват на голям успех и посещаемост. Все пак София пресява. Когато става дума за музика, не е търсена съвременната френска, а се залага на класиката – през лятото на 1947 г. концерти изнася пианистката Моник дьо ла Брюшолри, а диригентът Шарл Брюк гостува на Държавната филхармония. Канените писатели и поети са членове или тясно свързани с ФКП (Луи Арагон, Елза Триоле, Пиер Еманюел). Колкото до живописата, на два пъти (в края на 1946 – началото на 1947 и в началото на 1949 г.) в България са организирани изложби на френското изобразително изкуство (Григорова 2009).

Дори и на тези скромни, в сравнение с посочените по-горе съветски, френски прояви, е сложен край. Франция е сред учредителките на Северноатлантическия пакт (4 април 1949), което се възприема като знак за поддържането на ценностите на идеологическия противник на СССР. „Приравняването” на Париж към Вашингтон с включването в организация, сочеща Москва като агресор, и то редом с ФРГ, неотдавна част от вражеския Райх, е политически акт, който СССР не може да приеме. Промяната в отношението, логично, е усетена и в София, където са формулирани обвинения в шпионаж към френски дипломати и арестувани българи, на които е приписано предаването им на разузнавателни сведения (ЩДА). Във връзка с окончателната съветизация на Източна Европа е извършен процес на отстраняване на „местните” комунисти от властта, като Трайчо Костов (Баева 2010), а негова жертва стават и редица франкофили, какъвто напр. в България е финансовият министър Иван Стефанов.

Произведенията на френското изкуство и литература пространно са характеризирани на страниците на „Работническо дело” и други издания като формалистични, абстрактни, реакционни, антихуманни, продукт на упадъчното общество на Запада (ДАМВнР, Райнов 1952).

Елиминирани са френските културни институции в България. Католическите училища са поставени „под запрещение” през лятото на 1948 г., когато е обнародван закон за закриване на всички чужди училища в България. Конгрегациите, с цел да съхранят дейността си, обявяват готовността си да реорганизируют обучението в светско, стига то да продължи да бъде изцяло на френски език, от френски преподаватели. Изглежда, че властта не вярва в истинността на декларациите, съдбата им вече е решена. Следващата стъпка на партийното ръководство е Законът за изповеданията (февруари 1949), който забранява религиозното образование, т.е. свещениците-педагози губят правомощия и следва да напуснат страната. Нещо повече, за да бъдат злепоставени, приписана им е противодържавна дейност, като в обвиненията за шпионаж са намесени възпитаници на френските католически училища. Обект на интерес от страна на службите става и Василка Тъпкова-Заимова, сега професор в Института за балканистика с Център по тракология, заради това, че е завършила Френския колеж в София (ЦДА, Гочев 2010, Елдъргов 2002, Огнянов 1993, Fleury 2001).

Останалите институции също са засегнати. През ноември 1949 г. френският пълномощен министър Жак-Емил Парис докладва: „...както ме увериха от различни страни, нормалното функциониране на Института и на някои от нашите Алианси е било повод за изненада и недоволство на Съветите, чиято чувствителност не допуска повече в България нито конкуренция, нито сравнение.” През август 1950 г. са затворени и иззети сградите на Френския институт и Алианс Франсез в София и страната (ЦДА). С други думи, задушени са всички огнища на френския език, култура, либерални идеи и духовни ценности, деяние без precedent в историята на България след Освобождението.

Обучението по френски език става изцяло държавна грижа. Поканите за гостуване (те не са по официална линия въз основа на междудържавна договореност) към френските интелектуалци комунисти и „прогресивни” творци са ръководени единствено от български интерес – за превод и издаване на български автори на френски език или публикуване на положителни очерци и пътеписи за България с цел рекламиране на новата социално-политическа система (Пол Елюар, проф. Роже Бернар, Пиер Параф, Жан Канапа), за популяризиране на българското изобразително изкуство на страниците на френските специализирани издания (Жан Амблар, Люси Фужрон, Жан Люрса) и пр. (ДАМВнР). Като цяло, контактите между двете страни са напълно прекратени. Дори дипломатите избягват срещи с местни политици и общественици заради ширещото се по това време убеждение, че тяхната дейност се състои в разузнаване и вербуване на агенти, а обвиняването им в подобна практика би довело до обявяването им за „персона нон грата”. „Принадлежността на Франция и България към два противоположни военнополитически блока определяше съдържанието на отношенията между двете страни. Антикомунизмът стоеше в основата на официалната френска политика. Идеологически и политически България и Франция бяха противници. [...] За сътрудничество на България с Франция в политическата област не можеше да става и дума. [...] Френските управляващи среди виждаха в България една малка страна, „сателит на СССР”, лишена от възможност и свобода да провежда самостоятелна политика. Това тяхно убеждение, непрекъснато подхранвано и от нашите постоянни клетви за „вярност на великия СССР”, беше залегнало в съзнанието на голяма част от френската общественост”. (Николов 2004: 62)

Известно смекчаване на политическия климат в отношенията Изток-Запад настъпва след смъртта на Сталин (март 1953). Тонът в декларациите на Москва възприема нови елементи, демонстрирайки промяна в нагласата спрямо капиталистическия Запад и отваряне за общуване с обявения лозунг за „мирно съвместно съществуване“. 10 години след края на Втората световна война за първи път за обсъждане на международните проблеми в Женева се събират лидерите на СССР, САЩ, Великобритания и Франция. Положителната преориентация на съветската външна политика насърчава София на свой ред също да предприеме нормализиране и подобряване на отношенията с държави на Балканите и на Запад. Проведени са преговори за реда на погасяване на старите задължения на България към Франция и е сключена спогодба за стокообмен (1955).

През 1954 г. Париж назначава културен аташе в дипломатическото си представителство в България (в СССР такъв ще бъде приет едва през 1957 г.), признак за очевидния стремеж на Ке д'Орсе (френското Министерство на външните работи) да бъде добре осведомено за евентуалните промени в страната. Напредъкът в културните връзки обаче е мъчителен. София продължава да кани, отново по пропагандни съображения, само проверени леви дейци. Френската легация в София започва да доставя научна литература (материали по френска филология, документални поредици и технически издания) и препоръчва на своето правителство подхода на взаимност – така напр. срещу гостуването на Държавния ансамбъл за народни песни и танци във Франция да се постави искането за приемане на театрална група с класически репертоар в България. Като израз на добрата воля за общуване в духовната сфера през 1955 г. София организира, в салона на Българската академия на науките, честване на 200 г. от смъртта на Монтескьо и на 60 г. от смъртта на Луи Пастър, отбелязани в присъствието на голямо представителство на френската легация в София (ДАМВнР, ЦДА).

Но приемането на цяла театрална труппа не е по възможностите на България, която страда от недостиг на валута. Това е причината в края на 1955 г. на българската легация в Париж да бъде възложено да сондира френското правителство за сключване на културна спогодба. Подобно споразумение би разпределило и балансираше разходите по приемане и изпращане на лица и групи между двете страни, дотогава поемани само от България. По всичко изглежда, че френската легация в София, от която произхождат множество идеи за френски прояви и, която докладва, че българската общественост жадува за френската култура, и правителството в Париж не споделят еднакви позиции. Централната власт изпитва недоверие към страната, посегнала на нейните културни институции в България. Като цяло, френските власти са загрижени да не прекратят границата на съветската сфера на влияние във време, когато ядрената заплаха се възприема като реална опасност. Съмнение в декларациите за „мирно съвместно съществуване“ посява и потушаването на вълненията в Унгария през 1956 г. Българските проучвания за сключване на културна спогодба остават без отговор. При едно поредно запитване (нач. на 1957) френското Министерство на външните работи апострофира, че конвенция от този тип би следвало да санкционира съществуващ богат обмен, а не да служи за проправяне на първите му стъпки.

Все пак Ке д'Орсе, насърчено от макар и бавното размразяване във френско-съветските културни отношения, се ангажира с финансовото обезпечаване на редица гостувания. От 19 юни до 3 юли 1956 г. в София, Варна и Русе с общо 14 представления се отличава един от най-старите френски театри, създаден с благоволенieto на крал Луи XVIII (1814-1824) под името „Монмартр“ - „Ателие“ (труппата има голям репертоар, включващ и съвременни пиеси, но за България стъпва на класическите

автори – Йожен Лабиш, Молиер, Анри Моние), като силният отзвук, медиен интерес и оживените разисквания на публиката довеждат българския лидер Тодор Живков сред зрителите. През август–септември с.г. е представена изложба от репродукции на френски картини „От импресионизма до наши дни”, които след закриването са дарени на България. От 23 февруари до 3 март 1957 г. 7 концерта в столицата изнася прочутият френски естраден певец Ив Монтан, пристигнал с групата си. Освен заради популярността му, поканата от българска страна се дължи и на комунистическите му възгледи.

Проявите в областта на кинематографията са от особено значение за Франция – от 40-те г. държавата дотира производството на филми като част от културната политика на страната, а на „седмото изкуство” се възлага много важна роля във франкофонската културна дипломация, като специално дружество – Юнифранс – има грижата за разпространението на френските филми зад граница. През 80-те г. аудиовизуалните средства заемат централно място във френската културно-информационна, образователна и просветна дейност в чужбина, като за киното, радиото – RFI, и телевизията – TV5, се отделя близо половината от бюджета на Културната дирекция на френското Външно министерство, а Ке д’Орсе назначава аудиовизуални аташета в редица френски дипломатически представителства в чужбина. (Lacagne 2003, Lawtence 2008) След учредяването (1956) на редовен обмен на седмични кинопрегледни, от 8 до 15 април 1957 г. е проведена Седмица на френския филм. Заглавията са подбрани така, че да не съдържат провокативен подтекст и са излъчени в София и няколко големи града. След годините българска изолация в Източна Европа това е първият досег на публиката до западно кино, а зрителите, влизащи от прожекция в прожекция (Асланян 2010), са очаровани от великолепните изпълнения на Никол Курсел, Фернандел, Мария Шел, Марина Влади, Жерар Филип, Жан Маре, Бурвил и др. Френската легация отбелязва с възторг голямата посещаемост и въодушевените реакции на прожекциите у българите, което иде да потвърди предходните й препоръки към правителството в Париж за разширяване на културните връзки с България.

Френското ръководство откликва – през есента с.г. България е посетена от френска парламентарна делегация (моментът не е случайно избран, няколко дни по-късно за първи път в Париж се събира френско-съветска културна комисия за изработване на план за културен обмен. (Jeu 1968), която по нарочни инструкции поставя въпроса за отваряне на френска библиотека (наследството на затворения Алианс Франсез), а към края на същата година започват преговори за сключване на културна спогодба. През 1957 г. е открит български лекторат в Лион и в Софийския университет е назначен френски лектор (както се спомена по-горе, присъствието на френски преподаватели в чужди университети е важен елемент за повлияване на бъдещите елити). Признак за по-активната роля на френските власти е и изпращането на представител на Дирекцията за културни връзки на Ке д’Орсе на изложбата на френската книга в София, Пловдив и Русе от 2 декември 1957 до 20 януари 1958 г. Събитието има официален характер, под патронажа на двете държави, с френското и българското знаме. След като отбелязва, че на всички места, откъдето е минал – гарата, магазини, културни обекти – българите владеят френски език, пратеникът на Ке д’Орсе призовава за по-широко разпространение на френските книги в България. Интересът към френската литература, на който той се позовава, се потвърждава от броя посетители на изложбата – над 75 хил. Българските власти се ангажират да пуснат в продажба в книжарниците експонираните близо 3500 книги и списания. (ДАМВнР, ЦДА)

Управляващите в София си дават сметка за афинитета сред българското население към френския език и култура, но и се надяват да извлекат полза от тези гостувания – след завръщането си бележитите личности ще споделят прекрасните си впечатления от облика на нова България. Така в поредицата концертирали интерпретатори на класическа музика (както се упоменава в документите, българската публика е взискателна, затова, по правило, се канят най-престижните, реномирани класически инструменталисти и изпълнители) – пианистите Лазар Леви (1956), преподавател в Парижката консерватория, виртуозната Ивон Льофобюр (1956), водеща майсторски класове в Парижката консерватория, световният лауреат Моник дьо ла Брюшолри (1957) и международноизвестният тенор от Гранд Опера Ален Ванзо (1958) - за последния с разочарование се докладва, че не е пожелал да посети набеязаните обекти, а е предпочел да се забавлява. (ДАМВнР, ЦДА) Вследствие на съвместните усилия и интересите на двете страни резултатът е фактическото отваряне на България към литературата, изкуството и съвременната обществена мисъл на Франция.

В края на 50-те години на идеята за мирно съвместно съществуване, поставена впрочем на два пъти под изпитание с Берлинската (1961) и Кубинската криза (1962), е даден допълнителен стимул във връзка с одобрения на Изток „голям скок напред” и възникналата с него необходимост от внос на модерни технологии и почерпване на научно-технически опит от Запад (Марчева 2016). Поведението на Франция на международната сцена от 1958 г., когато на власт отново идва ген. Шарл дьо Гол, предопределя политическото решение – преимуществени позиции да се дадат именно на тази държава. На първо място, той изразява несъгласие резолюциите в НАТО да се диктуват от САЩ, които на принципа на автоматичната съюзническа подкрепа биха могли да въвлекат Франция в нежелана от нея война, поради което изтегля страната от военните структури на Алианса – действие, което особено се нрави в Москва, тъй като би могло да послужи за пример на други държави-членки, които да го последват и да доведе до краха на антисъветския пакт. От друга страна, по отношение на Европейската икономическа общност (предшественик на днешния Европейски съюз), която СССР не признава и разглежда като изкуствена и мимолетна групировка, дьо Гол блокира (чрез бойкот, наречен „политика на празния стол”) приемането на регламенти, които биха засегнали интересите на Франция. Кризата продължава, докато не се одобрява неговото условие за прокаране на наредбите с единодушие, а не с мнозинство. По линия и на двете организации Москва му възлага надежди за дестабилизация на Запада.

Същевременно френският президент отхвърля съветската идеология, но е против разделението на света под господството на САЩ и СССР и смята, че трябва да се изгради многополюсен свят, като стъпка в тази насока е постигането на „разведряване, разбирателство и сътрудничество” на Франция с Изтока. Изграждането на мостове със страните отвъд Желязната завеса (в противовес на Вашингтон) ще издигне ролята на Париж като медиатор и балансър в международната политика и като лидер в Западна Европа. Най-важното му съображение обаче е основано върху опасението, че двете суперсили могат да се съгласуват за сметка на Европа. За него съветско-американският договор за ядрените опити от 1963 г. е потвърждение за това. Ето защо, той смята, че за да се избегне тази заплаха, диалогът с Изтока е необходим, заради възможността да се обсъждат европейските проблеми. Цялостната ревизия на следвоенното статукво, според разсъжденията на дьо Гол, предполага в бъдеще да се стигне до възстановяването на историческата и географска Европа „от Атлантика до Урал”. Развита е и голистката стратегия (с ресурси, за която Париж разполага) за подтикване на източноевропейските страни към вътрешна еволюция в посока на либерализация

чрез организиране от Франция на по-интензивни търговско-икономически, научни, технически, културни и др. връзки с тях. (Григорова 2009, Vozo 2012)

Промяната в ръководството на Франция провокира еманципация на културната политика. Едва през 1959 г. за първи път във Франция се създава Министерство на културата, което обединява отдели, намиращи се дотогава под опеката на други ведомства – изкуствата, филолозиите, архитектурата и архивите в Просветното министерство, а кинематографията – в Икономическото министерство. С правителствен декрет от юли с.г. му е възложено „да направи достъпни големите творби на човечеството, и на първо място на Франция, за възможно най-голям брой французи; да осигури възможно най-голяма публика на нашето (френското – б.а.) културно-историческо наследство и да благоприятства създаването на художествени и духовни творби, които да го обогатяват”. По отношение на Ке д’Орсе в периода 1959-1969 г. са приети два петгодишни плана – „Програма за разширяване и продължаване на културните и технически дейности на Франция в чужбина”, за целите на които Културната дирекция във френското Външно министерство вече разполага с 53 % от бюджета на ведомството. (Lawrence 2008, Martin 2011, Pereira 2014) Сред аргументите за приемането на Програмата може да се прочете, че „Френското духовно влияние в света се основава на първо място върху това, че за много страни ние (французите – б.а.) оставаме Титаните на хуманизма и един от центровете на западната цивилизация. Нашата литература, нашата философия, нашите изкуства ги вълнуват най-много.” (Pereira 2014: 374-375)

Поставената цел е да се подчертае величието на Франция, тя да бъде открояна не само по отношение на много по-влиятелните суперсили, но също спрямо останалите европейски държави, сред които текат интеграционни процеси. Набелязани са конкретни механизми. Предвижда се откриването на френски културни центрове в страните, в които не съществуват, а също и технически центрове, които да популяризират френските научни постижения. Отбелязана е необходимостта да продължава практиката за представяне на френската живопис, музика, театри и кино. В тази връзка от френските артисти, субсидирани от държавата и които се изявяват в чужбина, се изисква да изтъкват националното творчество. Така за инструменталистите се определя поне 2/3 от репертоара да съставляват френски произведения. Френските пиеси също трябва да се поставят с предимство от театрите. Подобни мерки са предвидени за всички направления. Програмата постановява културната политика да приспособява средствата си спрямо държавите и публиката, към която е насочена. (Pereira 2014)

С приоритет се акцентира върху поддържането и разпространението на френския език, като е планирано по-високо финансиране. България изглежда обещаваща за изпълнението на голяма част от Програмата, не само заради историята и традициите на френското културно присъствие. Благодарение на установеното разбиране, че Париж е културната столица на Запада (ДАМВнР, Николов 2004), следва към нея да бъде насочено острието на пропагандата (постиженията и предимствата на социалистическата система), а, както се видя по-горе, Франция държи на взаимността на принципа: проява срещу проява.

„Пресичането” на субективните интереси и външнополитическите мотиви обяснява лекотата, с която се договарят пунктовете в плана за културен обмен – стипендии, размяна на учени, художествен обмен, специализации на български учители по френски език във Франция и курсове от френски преподаватели за друга група учители в България. Всички те се изпълняват, но без официален документ, тъй като Париж отказва да подпише плана поради несъгласията по една спорна точка. Ке д’Орсе

държи да бъде открита френска библиотека с книжния фонд на затворения Алианс Франсез и с библиотекар – французин, който най-компетентно ще упътва читателите и ще продължи да попълва масива (с други думи, да се избегне цензурата на контролните органи в София). Опасенията на София са, че подобен прецедент би насърчил подобни искания от страна и на други държави, като например Великобритания за библиотеката на бившия Британски съвет. Първият план за културен обмен е подписан едва през 1960 г. (той е първи за България от този характер със западна страна и заменя разпорежданията, уговорени с размяна на писма през 1930 г.), когато е постигнат компромис книжният фонд на Алианс Франсез да се преобразува в специален отдел за френска литература в Университетската библиотека на Софийския университет, но с библиотекар – българин, и с право на френския преподавател в СУ да отправя препоръки за нови заглавия. Прието е и по-късно поставеното искане за обособяване на специална секция с френски книги в книжарницата за международна литература в София. Изпълнението на първия пункт се проточа до 1963 г., а вторият – за секцията в книжарницата – така и не е осъществен. (ДАМВнР, ADMEAE)

Грижите за позициите на френския език в България включват периодичното увеличение на броя учители, финансирането на специализацията на които френското правителство поема по време на опреснителните езикови курсове във Франция. От 1961 г. Алианс Франсез също отпуска средства, за да могат повече преподаватели да се възползват от специализациите. В допълнение, Филологическият факултет на Сорбоната им дарява издания на Ларус (престижно френско специализирано издателство за справочна литература, като речници и енциклопедии), синонимни речници, френска граматика и други педагогически материали. Съгласно българския интерес пък – както се посочи по-горе, за целите на индустриализацията и модернизацията на страната – София успява да постигне по-голям брой научно-технически стажове във Франция. (ДАМВнР, ADMEAE)

В областта на артистичния обмен е задействан принципът на реципрочността – турне на Софийската държавна филхармония срещу гостуване на оркестъра на Френското радио и телевизия (1960), хоровата капела „Св. Обретенов“ (1961) срещу театрална трупа. Всъщност, представленията на френски театри в България се превръщат в почти ежегодно събитие – френските власти отдават голямо внимание на театралните изяви в чужбина и, след киното, за театрите се отделят най-много средства по гостуванията им зад граница. (Pereira 2014) На българска сцена се извяват „Вийо Коломбие“ (1960), „театърът на народа“ – „Театр Национал Попюлер“ (1961), „Дьо ла Сите“ (1963).

През 1963 г. е проведена и Панорама на френския филм. Когато се прегледат кино-афишите в периода 1960-1964 г., от тях се вижда, че българските власти отдават предпочитание, с малки изключения, към неангажиращите сюжети в комедийния жанр и екранизациите на творби на класически автори: прожектирани са комедиите „Ние от Шампиньол“, музикълът „Певецът от Мексико“, романтичният музикъл „Черният Орфей“, „Мамзел Нитуш“ („Г-ца Нитуш“), „Хубавата американка“, адаптациите по Пиер дьо Бомарше „Сватбата на Фигаро“, на Молиер „Буржоата-благородник“, на Емил Зола „Тереза Ракен“, на Виктор Юго „Парижката света Богородица“, на Волтер „Кандид“, на Александър Дюма-баща „Граф Монте Кристо“, драмата „Никой не ме обича“ (с номинация за Оскар, с награди в Кан, от Националния съвет на кинокритиците в САЩ и от френските кинокритици) и друга за социалните измерения на разрухата от Втората световна война – „Едно тъй дълго отсъствие“ (с награди в Кан, Япония и приза „Луи-Делюк“). (Киноизкуство, 1960-1964) Проф. Мари-Пиер Рей, която констатира същите кинопредпочитания в СССР, с ирония отбелязва, че едва ли чрез

комедиите руснаците ще доловят „величието на Франция” (както се предвижда в посочените по-горе френски културни петгодишни планове 1959-1969 г.), но все пак те дават възможност (кадри в кафенета, ресторанти, добре заредени пазари, уютни домове) за опознаване на френската действителност, която не съвпада с описваната от официалната пропаганда за загниващия капитализъм. (Rey 2008)

Сред проявите всяка година фигурират френски инструменталисти – пианисти, флейтисти, цигулари, виолончелисти, оркестри, а също диригенти, оперни певци и балетисти. От 1963 г. обаче се наблюдава стъпка назад. Опасенията от прекомерно отваряне към вредното влияние на Запада в духовната сфера е причината през пролетта на с.г. Тодор Живков, копирайки Хрущов, да отправи критика към промъкналите се отрицателни тенденции, повлияни от буржоазната идеология, в: литературата, киното, художественото изкуство и т.н. Тревожните констатации за западното културно проникване датират от 1960 г., но Живков задържа разправата с интелигенцията до укрепването си на власт – 1962, в което има нужда от широка подкрепа. Изявлението му засилва пресяването на чужди прояви в страната – осъществени са малко на брой концерти на френски класически изпълнители. (ДАМВнР, ЦДА, ADMEAE, Калинова 2011)

Нова вълна на „размразяване” предизвиква смяната на „авантюристичния” съветски лидер (есента на 1964 г.). (Vozo 2012) Вписана в доктрината на Москва, Франция е обгърната от по-силните симпатии в геополитическите планове на Брежнев, което неминуемо се отразява на културното общуване. Париж долавя полъха на смекчаване и увеличава своята настойчивост. Френското посолство в София отбелязва и известно отслабване на оковите върху творческите организации, като Посланикът посвещава специален доклад на нетрадиционната българска театрална пиеса „Необикновен процес” на драматурга Мария Симова. Тя представя съдебен процес, в който публиката е привлечена в ролята на съдебно жури. За първи път в българския театър е въведена темата за политическите затворници. Сюжетът е за летец, обвинен в продажбата на военен радиопредавател на „противник на режима”. Въпреки липсата на сигурни доказателства, той е осъден, изпратен в затвора, но впоследствие оневинен и освободен. Посланикът отбелязва, че в рамките на процеса не е използван вечният аргумент за „отровните буржоазни теории”, а обществото като цяло става виновно за слабата бдителност. Един интересен епизод е в килията, където пилотът се натъква на противник на режима, многократно и неуспешно опитвал да избяга на Запад. Той се изказва толкова крайно за управлението на страната, че осъденият от режима влиза в ролята на негов – на режима – защитник. Думите на стария затворник предизвикват най-много ръкопляскания и смях. Посланикът споделя наблюдението си как след края на представлението публиката се оттегля бързо в пълно мълчание, сякаш може да се окаже в клопка и да дава обяснения за реакциите си. (Според Посланика тази нестандартна пиеса е поставяна многократно в провинцията и само няколко пъти във второстепенни театри в столицата, но без да може да се уточни кои има предвид.) (ADMEAE) Оживлението сред културната общност в страната е съпътствано от възходящо развитие на политическите взаимоотношения между София и Париж. През ноември 1964 г. външният министър Иван Башев е на официално посещение във Франция, през февруари 1965 г. – вицепремиерът Станко Тодоров, през април 1966 г. – външният министър Морис Кув дьо Мюрвил в България, през октомври 1966 г. премиерът Тодор Живков гостува на своя колега Жорж Помпиду, но има и лична среща с президента Шарл дьо Гол (Григорова 2009).

Създаденото предразположение е използвано от Париж, който предлага множество инициативи, внимателно обмисляни в София и част от тях отклонявани под

различни предлози. Когато става дума за повече продажби на френски книги, българските власти се оправдават с липса на валута. Изложби с неприемлива тематика са отказвани с аргумента, че София не може финансово да осигури в отговор експозиция от подобен мащаб. Българското посолство в Париж периодично е инструктирано да не намалява бдителността си и да пресява лицата, които се предлагат да гостуват в България.

При все това, френските прояви се разрастват. Поставени са ред изложби от снимки или репродукции – за съвременния Париж (1965), за създателя на френското кино Жорж Мелиас (1965), за развитието на черната металургия (1966) и селското стопанство във Франция (1966), „От импресионизма до наши дни” (1966), „Съвременна френска музика” (1968), „Френската живопис през XIX в.” (1968). В областта на киното е организирана Седмица на френския филм (1965), но и извън официалното събитие в българските салони се прожектират около 40 френски филма годишно, на второ място по брой след съветските. Българските зрители имат възможност да се докоснат до образите, превъплътени от Жан Габен, Франсоаз Дорлеак, Франсоаз Фабиан, Иво Гарани, Жан-Пол Белмондо, Жана Моро, Ален Делон, Катрин Денъв, Брижит Бардо, Мишел Пиколи. През 1966 г. представления на българска сцена изнася националният театър, финансиран от френското правителство, „Комеди Франсез”, а българските артисти включват в репертоара си пиеси от френски автори. Предвид и другите многобройни контакти и взаимодействия, Франция заема първо място в културния обмен на България сред „капиталистическите” страни, като този обмен надхвърля четирикратно проявите по спогодби с Англия, Италия, Норвегия, Швеция, Гърция и др. (ЦДА, ADMEAE)

Наблюденията и от френска страна водят до проучване на българските позиции за сключване на културна спогодба. София е заинтересована по политически съображения и тържественото подписване се състои по време на посещението на Тодор Живков във Франция (октомври 1966 г.), а документът е толкова всеобхватен, че регулира културните връзки между България и Франция и към днешна дата (2017 г.). В него, между другите разпоредби, София се ангажира „да отдели подобаващо място на преподаването на френски език и култура. То (правителството – б.а.) ще съдейства за изучаването на френски език във всички степени на обучението...” (Културна спогодба: 292). Действително, към 1968 г. след задължителния за всички ученици руски език 70 % избират френски като втори чужд език, срещу изучаващите английски (20 %) и немски (10 %). Към 1971 г. функционират 5 държавни гимназии с преподаване на френски език – в София, Варна, Стара Загора, Враца и Сливен. В тях преподават изпратени от Париж учители не само по френски език, а и по другите предмети. В специалност „Френска филология“ в СУ студентите са 300. В останалите специалности в българските университети 70 % от студентите изучават френски език спрямо английски (5 %) и немски (25 %). (ЦДА, ADMEAE)

Задължението, с което българската страна се наема чрез спогодбата, за популяризиране на френската култура и разпространение на френския език, се изпълнява и по линия на радиото. В седмичното предаване „Глобус” на Радио София под рубрика „Гостува ни Радио Париж” се излъчват изпращаните от Париж 15-минутни тематични блокове – новинарски, научно-образователни, за живота във Франция и пр. Френското радио изпраща записи със симфонична и естрадна музика (Далида, Ив Монтан, Джони Холидей, Адамо, Силви Вартан и др.). Тук е редно да се вметне, че френската естрадна музика е изключително популярна в България – през втората половина на 60-те концерти изнасят изпълнителите Далида, Жаклин Франсоа, Жан-Клод Паскал и Шарл Азнавур. Към рубриците на българското радио са прибавени и

курсове по френски език. След сключването на спогодба за сътрудничество между Българската и Френската радио-телевизия (май 1967) аналогично съдържание се насочва към малкия екран (кратки прегледи „Панорама”, отразяващи културата, стопанския живот, техниката и бита във Франция; курсове по френски език), освен излъчваните френски филми. (ЦДА, ADMEAE)

Но 1968-а е година на социално-политически сътресения и в двата лагера. През май с.г. във Франция избухват студентски бунтове, изразяващи несъгласие с архаичното образование и навяващо тревогата за реализацията след следването. Синдикатите се възползват и призовават за обща стачка. Служителите в редица предприятия спират работа в знак на протест срещу условията на труд и верижно е засегната цялата промишленост, инфлацията нараства и стойността на средствата, с които разполагат институциите, и по-специално Ке д'Орсе по отношение на отпускните стипендии, намалява. Впоследствие други непопулярни реформи ще принудят ген. дьо Гол да се оттегли от власт (април 1969), но неговият наследник Жорж Помпиду, също голист, премиер 1962-1968 г., продължава неговата политика. Междувременно потушаването от страна на Варшавския договор на опитите за реализиране на „социализъм с човешко лице” в Чехословакия (август 1968) шокира света. Париж обаче смята, че положените до момента усилия не са напразни, а е важно да следва дефинирания курс спрямо източноевропейските страни. Външният министър – по това време Мишел Дьобре – квалифицира интервенцията като тежка катастрофа по пътя към разведряването, на която не бива да се позволи да възпрепятства първостепенната политика на Франция – подобряването на отношенията между Изтока и Запада. (Colard 1974 :489; Vozo 2012: 113) Той изпраща и инструкция до френските дипломатически представителства в Източна Европа в този смисъл – френските представители да се държат по-дистанцирано, но да съдействат за осъществяването на всички планувани събития. (Vaïsse 2009)

Както е съгласувано в Културната спогодба, смесена българо-френска комисия се събира периодично, за да набележи конкретни тематки на прояви, изпълнители и пр. за период от две, по-късно три, години. Комисия (за периода 1969-1970) заседава в Париж тъкмо през есента на 1968 г. В български доклад за проведените разговори се посочва, че у домакините липсвала обичайната френска любезност и те се държали студено, но все пак имали грижата да не провалят преговорите. Като пример в доклада се твърди, че френската страна предлага България да приеме неин театър, оркестър и изложба за съвременното изобразително изкуство, но без насрещни български колективи и изложби във Франция. Дори бил поставен въпросът те да бъдат на разноски на френското правителство и можела ли София да работи при същите условия, но българските делегати апострофирали, че няма да разходват валута за такива дейности, но и няма да допуснат френски артисти, което принудило домакините да отстъпят и да приемат всички предложения на основата на реципрочност. Френските доклади, напротив, тогава и в следващите няколко години описват с огорчение постоянното противодействие, с което се сблъскват с българските си партньори. В Париж са наясно, че втвърдяването се дължи на страх от повторението на сюжета със „заразата” в Чехословакия, но представителите на София никога не се позовават на идеологически аргументи. Официалната им позиция е, че са с ограничени възможности в организирането на свои прояви в чужбина, а балансът изисква другата страна да се равнява. Факт е, че в следващите години България има множество изяви във Франция, вкл. чрез частни договори с агенции и импресарии, докато френските в България се броят на пръсти. (ЦДА, ADMEAE)

Периодичната промяна на културната политика в България – либерализация, допускана от партийното ръководство със замисъл да си послужи с интелигенцията като опора за прокарването на едни или други политически, икономически и социални програми, следвана от „затягане на юздите“, когато задължително се констатира прекалено навлизане на негативните буржоазни идеи и художествени тенденции – дисциплинира не само творците в страната, разбрали, че всяко смекчаване приключва с втвърдяване на режима (Калинова 2011), но и дипломатите. Българските представители на Запад си дават сметка, че също могат да станат жертва на обвиненията за прокарване на вредни идеи, затова се презастраховат. Омаловажаването на западните духовни постижения до такава степен става част от работата им, че дори в доклад на българското посолство в Париж от началото на 1977 г. все още преднамерено се ползват мрачни краски за френското културно развитие. В оценката му за артистичния живот във Франция се посочва голям упадък на киното за сметка на радиото и телевизията, откъдето и малкия брой качествени сценарии, режисьори и звезди-актьори; на литературата – „спадане на интереса и качеството“, едва 25 % от населението четат художествена литература; на съвременното изобразително изкуство (ред галерии са затворили врати), макар отскоро да се забелязват „окуражителни явления“, но не и на творбите от миналото; единствено класическата музика отбелязвала нарастващ интерес, дори сред младите. (ЩДА)

Всъщност, в кинематографията отливът от залите започва по-рано: ако през 40-те докъм края на 50-те години са отчетени около 400 млн. зрители годишно, то в началото на 60-те те спадат на 300 млн., а в края – на 200 млн., и се задържат на това ниво до 1984 г., след което настъпва ново понижение, за да се стигне до 120 млн. в края на 80-те. Проблемът не е само в конкуренцията на телевизията, а трябва да се разглежда и като социално явление. Сред обществеността възникват въпроси като този: дали не се създават филми, които галят сетивата, но без смисъл? Или пък, дали не се цели уеднаквяването на мислите, канализирането на ценностната система на французите в определена рамка, налагането на стереотипи? Т.е. по-скоро съществува и се разраства едно течение на недоверие за това, доколко киното допринася за личностното развитие. А за кризи в кинематографията се говори и във френската публицистика, но тъкмо те, подчертава Лоран Крътон, стимулират въвеждането на нови техники и похвати, чрез които киното се възражда отново. През 80-те години настъпват сериозни промени с появата на платени частни кабелни канали. Държавата предприема мерки за поддържането на кинематографията – изграждане на повече кинозали (мултиплекси), данъци върху печалбите на тези канали, насочвани към специален фонд за подпомагане на киното. (Creton 2006; Lacagne 2003; Montebello 2003; Vernier 2004)

Начинът, по който докладът на Посолството описва ниската популярност на френската литература, хвърля сянка върху нейните качества и достойнства. В действителност, ниският интерес към четенето на книги е резултат от социалната политика и консуматорските нагласи. Французите разполагат с повече свободно време, но и с повече предложения за развлечения. Радиото и телевизията се налагат като източник на информация във всички жанрове, поднесени в достъпна форма. (Tarpin 2009-2010) Най-сетне, необходимо е да се направи уточнение и по повод твърдението за отричане на съвременната живопис във Франция, което създава впечатление за отричане ѝ. Събитие през 1964 г., Биенале във Венеция, където първа награда е връчена на американския художник Робърт Раушенберг, докато произведенията на французина Роже Бисиер са определени като твърде академични, довежда до прехвърлянето на столицата на съвременното изобразително изкуство от Париж в Ню Йорк. (DeRoo 2006; Ikegami 2010) Двете школи – Парижката („Нов реализъм“) и

Нюйоркската („Поп арт“), от години са в съперничество за международно първенство, все в полза на Франция, докато Америка е смятана за нейна „художествена провинция“. (Kazakova 2014: 12) Победата на Раушенберг е връхната точка, белязала кризата (именно този термин ползват френските специалисти) във френското съвременно изкуство в периода 1961-1964 г. В резултат на „преврата“ френският Нов реализъм попада под все по-силното влияние на американския Поп арт. (Bigel 2013; Kazakova 2014)

Докладът на Посолството припознава доста от описаните по-горе трудности, поставени пред Париж в началото на 70-те г. През октомври 1970 г. е проведена Седмица на френския филм (в кината „Сердика“ и „Витоша“ в София), но прави впечатление, че дълго време не се състои официална кино-седмица поради оправданието на българските власти, че за София е финансово невъзможно да организира съразмерна кино-програма във Франция. Все пак спомени на съвременници разкриват, че регулярни прожекции се провеждат и чрез тях до българските зрители достигат хитови продукции, като награденият със „Златен глобус“ филм „Пътник в дъжда“ (с участието на Жан Гаван, Ив Масар, Пиер Коле), премираният с „Оскар“ „Американска нощ“ (с Жаклин Бисе, Жан-Пиер Лео и режисьора Франсоа Трюфо) и получилият приз „Луи-Делюк“ „Нещата на живота“ (с Мишел Пиколи, Роми Шнайдер, Леа Масари). (Тодоров 2008) Френското посолство съветва правителството си да уговори поне една или две големи премиери годишно, зад които официално да стои френската държава и да се усеща нейната грижа спрямо местния афинитет към френското филмово изкуство, за да не се разочароват очакванията на българската публика. Наистина, с широк резонанс преминава галапрожекцията на френския кинофилм „Високият рус мъж с черната обувка“ (отличен в два филмови фестивала в Берлин и от Националния съвет на кинокритиците в САЩ, с участието на Пиер Ришар, Бернар Блие, Жан Рошфор) през януари 1974 г. и на „Часовникарят от Сен Пол“ през май 1975 г. (получил 3 приза в Берлин и отличен в категория „Чуждоезиков филм“ от Националния съвет на кинокритиците в САЩ, с участието на Филип Ноаре, Жан Рошфор, Жан Дьони). Що се отнася до регулярните прожекции, за тях също може да се съди от бележка на Френското посолство, че на кинофорума в Бърно през 1972 г. България е закупила 20-ина френски филма срещу 24 полски и 12 съветски. (ЦДА, ADMEAE)

Трябва да се има предвид, че подборът на френски филми се осъществява по две линии. За регулярните прожекции България купува филми, които вече са излъчвани в СССР, т.е. може да се има доверие на съветската преценка за художествените качества, или след надеждна положителна критика. Седмицата на френския филм се организира от Париж, според преценката на френските компетентни органи кои са най-представителните заглавия. А след чехословашките събития, в София се притесняват какво съдържание ще им бъде предложено. Мнителността по отношение на прокарването на опасни идеи се отразява и върху броя на регулярните прожекции: през 60-те години се излъчват 40 филма годишно, а през 1972 г. България купува 20 филма.

Достъпът на българите до френското кино, а това може до голяма степен да се съотнесе към театъра, е свеж полъх сред еднотипните патриотични и героични съветски сюжети, изпълнени в каноните на социалистическия реализъм, а търсенето на западното изкуство за някои дори е своеобразна форма на опозиция срещу насилствената съветизация на България. „Имаше седмица на френското кино, седмица на италианското кино. Може би защото френските и италианските комунисти ни бяха „братски“, това беше възможно? Как една кинозала да побере всички желаещи да видят Антониони и Фелини, френската „нова вълна“, филми, които по изключение не са за

войната, за колхозите или за местната свирепа и грандиозна съпротива, оказана на фашизма по мандрите в гората?”. (Попов 2016) Догадката с „комунистите” от Франция и Италия не е съвсем коректна, тъй като не всички френски музиканти, артисти, сценаристи и режисьори, които се представят в България, са с леви убеждения.

Очарованието сред българските зрители по отношение на френските филми се вписва в общата тенденция на континента. Според статистиките от 1960 до 90-те г. френското е най-гледаното европейско кино с най-много продадени филми и билети за прожекции. Течението, появило се през втората половина на 50-те във Франция, сравнявано с италианския неореализъм и получило наименованието „Новата вълна”, възниква около ядро млади – 20-30-годишни, критици в специализираното издание „Кайе дю синема”, решили чрез собствена режисура да претворят написаното на практика – Луи Мал, Франсоа Трюфо, Жан-Люк Годар, Клод Шаброл, Жак Ривет, Ерик Ромер, Ален Рене. Те въвеждат изцяло различен подход във финансирането (нискобюджетни филми), кастинга, сюжетите и техниката. Действието е динамично, снима се с подвижно оборудване, изоставени са статичните сцени, костюмите и стилните фризури, на преден план е изведен съвременният французин такъв, какъвто е в ежедневието си, с участието на спонтанни млади актьори. Лансиран е записът на звук „на живо”, а дотогава репликите се добавят в студио след монтирането на кадрите. Донякъде нравоучителни, след майските събития във Франция през 1968 г. филмите започват да се политизират с теми като Виетнамската война, консуматорското общество, арабите в постколониална Франция, правата на жените, финансови злоупотреби сред управляващите кръгове и др. (Neupert 2007; Hayward 2005)

В началото на 70-те години са проведени няколко представителни манифестации на френската култура със силен отзвук сред българската общественост. През май 1971 г. трупата на Роже Планшон „Театр дьо ла Сите дьо Вилъорбан” изнася 9 представления с класически пиеси на сцените в София и Пловдив, последвана през юли с.г. от изложба на гоблени на Жан Люрса. Голям празник за изтънчените меломани е проведената през юни 1972 г. Седмица на френската музика в рамките на Международния фестивал „Софийски музикални седмици”, във връзка с която гостуват Парижки октет, Парижки камерен оркестър, солисти и фолклорният ансамбъл с дълги традиции (от края на XIX в.) от Морван, Бургундия – „Децата на Морван”. През април 1973 г. е проведена изложба на гравюри „Париж от създаването си до днес”, а през същата година Камерният оркестър на Френската радио-телевизия предприема турне в градовете София, Пловдив, Габрово и Русе. Според Френското посолство в София проявите са малко с оглед и на възходящите политически взаимоотношения – през юли 1973 г. премиерът Пиер Месмер е приет на официално посещение в България, а през ноември с.г. външният министър Петър Младенов – във Франция, и те трябва да се разширят. То положително оценява приемствеността в културната дипломация за демонстриране „величието на Франция”, като съветва усилията да бъдат насочени към няколко приоритетни направления, които българската публика харесва най-много. Това са: френските филми, театри и изобразително изкуство, винаги получаващи одобрителен отглас. (ЦДА, ADMEAE)

Френските шансони придобиват изключителна популярност в България. Много от тях влизат в репертоара на българските естрадни изпълнители, а музикалният жанр е насърчаван от централната власт като средство за отклоняване на интереса към „упадъчния“ рок на „Бийтълс” и различни американски групи (те дават лош пример с дългите си коси и неблагоприличното за социалистическата естетика облекло). Обаятелният Генко Генов, директор на фестивала „Златният Орфей” (конкурс за български изпълнители, текстописци и песни от средата на 60-те в Слънчев бряг),

вдъхнал му такава международна слава, че зрителите му по Интервизия са повече от тези на Олимпийските игри (Генов 1992), успява да уговори срещу скромен хонорар участието със самостоятелни концерти на фестивала на Жозефин Бекер (1969, 1970), Жилбер Беко (1971), Адамо (1972). (Естрада 2010) Българската публика посреща със силно вълнение срещите с певци, превзели най-престижните сцени. През 1978 г. Шарл Азнавур представя рецитал в зала „Универсиада” в София. (Пелов 2016) „Балкантон” издава поредици записи на грамофонни плочи с изпълнения на Адамо, Силви Вартан, Шарл Азнавур, Далида, Жилбер Беко, Франсоаз Арди, Жак Дютрон, Жо Дасен и др.

Париж изпитва огромно задоволство от позициите на френския език в България, до степен в документите да навлезе като нарицателно определението, че България (на първо място!), наред с Румъния, е една от крепостите на френския език в Източна Европа и на Балканите. Към средата на 70-те 70 % от учениците в основното образование учат френски език (вторият задължителен език се въвежда в 8-ми клас) и 65 % - в средното образование (9-11 клас) спрямо немския (17 %) и английския (18 %), но само 35 % измежду студентите го предпочитат във висшето си образование. Петте френски гимназии обхващат 3000 юноши, а специалност „Френска филология“ – 550 студенти с двама лектори-французи в СУ и 1 – в Педагогическия институт в Търново. Във всички френски справки обаче се подчертава, че Париж не трябва да се осланя спокойно на придобитото положение предвид нарастващия интерес към английския език. Увеличен е броят на отпусканията от Ке д’Орсе стипендии за следване във Франция, стажове, опреснителни курсове за учители. Впрочем, този ръст засяга и останалите квоти (научни, технически и пр.), което ангажира 400 българи годишно. Повишен е и размерът на стипендиите, тъй като след инфлацията от края на 60-те специализантите изпитват трудности по плащанията (наем, научноизследователски пътувания във вътрешността на страната, закупуване на учебни материали и т.н.). Между двете страни възниква сериозно противоречие по отношение на свободната продажба на френски книги в България, смятана в Париж за напълно нормална дейност при такава голяма част от населението със знание или владеене на френски език. Френското посолство в София посочва, че литература се закупува за библиотеки, научни институти и държавни ведомства, но не съществуват преки продажби сред българското население. От края на 60-те години Париж многократно и настойчиво повдига темата пред българските власти и дори през 1970 г., в рамките на икономическата спогодба, която урегулира закупуването от Франция на машини, инсталации и цели заводи на кредит, е предвиден контингент в размер на 1 млн. фр. франка за книги. Оправданията на София за малкото покупки са разнообразни – че има неравновесие поради ограничения интерес към български книги във Франция, че страната изпитва недостиг на валута, че малкият брой закупувани книги се дължи на повечето внасяна специализирана научна (хуманитарна, техническа, медицинска...) периодика. Най-сетне се стига до признанието, че ако България купува валутни стоки на разсрочено плащане, то предпочита това да са технологии, а не книги. През 1973 г. Париж предлага облекчение – България да купува литература с 40 % отстъпка. Отговор не следва (бюрократично забавяне) и е формулирана нова оферта – всяка година Франция да дарява книги на стойност 20 % от закупените от България предходната година (т.е. ако през 1972 г. София е внесла литература за 100 хил. фр., през 1973 г. Париж ще дари за 20 хил. фр.). Това предложение е прието, но впоследствие отговорните български институции не проявяват активност (поради неяснота как дарени книги ще се пускат в продажба с печалба) и през 1975 г. Париж се отказва. (ЦДА, АДМЕАЕ) Все пак, читателите не са изцяло лишени от френска литература: любителите ѝ понякога имат щастието да попадат на доставка на оригинални заглавия,

освен в руски превод, и на достъпна цена в Руската книжарница на бул. „Руски“ (дн. „Цар Освободител“) и ул. „Раковски“, за разлика от високите цени в Книжарницата за чуждестранна литература „Виктор Юго“ в съседство; френската литература е най-превежданата и издавана в България, с 30-40 заглавия годишно.

Не по-малко напрежение предизвиква искането за отваряне на френски културен център към Френското посолство (по подобие на бившия Френски институт). То е категорично отхвърляно под предлог, че би създадо прецедент спрямо други страни, които биха пожелали (и това би било неприемливо) същата придобивка. Френската страна предприема друг подход – поискана е отделна и с по-големи помещения сграда за културната служба при Посолството, за да може да организира прожекции на филми (което тя и до тогава прави) и да поставя експозиции (заради които всеки път изпитва затруднения да търси подходяща сграда под наем). Постигнали удовлетворение на тази молба, на френските дипломати остава да официализират неговия статут на културен център. На срещата между външните министри Мишел Жобер и Петър Младенов през ноември 1973 г. домакинът казва, че не държи на думата „център“ и че той не си поставя за цел пропагандирането на неприемливи за България идеи, но трябва да му се даде някаква форма и наименование на институция с призвание за по-доброто опознаване на традиционно близките два народа. Младенов отговаря, че вярва, че Франция не би злоупотребила с подобна институция. Той се ангажира българските власти да помислят върху названието, защото и други държави са поставили подобно искане, но ако се реши, правителството му би дало предимство на Франция. В крайна сметка, поради идеологически подбуди, София не упълномощава официално съществуването на френски културен център, но дава да се разбере, че няма да възпрепятства дейността на културната служба. Така през 1976 г. Посолството споделя, че сградата ѝ разполага с библиотека с читалня под ръководството на французин и със свободен достъп на българските граждани до нея. Показателно за действащ де факто френски културен център е и обстоятелството, че близо десетилетие Франция не поставя въпроса за откриването на такъв. (ЦДА, ADMEAE)

Продължават изявиите на френски театри на българска сцена, защото, както се произнася един български дипломатически документ, „в България много хора знаят френски език“, докато обратното е неосъществимо. През есента на 1974 г. гостува лионският драматичен театър „Компани дю Котюрн“ (бившият „Театр Насионал Попюлер“), а през май 1975 г. – държавният театър „Комеди Франсез“. Приетите изложби са свързани със старото изкуство. От октомври до декември 1975 г. в София, Пловдив и Видин са представени творби на родения във Видин Жул Паскин, а през март 1977 г. е съставена експозиция, представяща келтското изкуство от Галия. (ЦДА)

От изброеното проличава как към средата на 70-те г. България започва да приема повече френски прояви. От една страна, това се дължи на подписанията Заключителен документ от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (1 август 1975), който насърчава свободното движение на хора и идеи, а от друга – от оглавяването по това време на културната политика в България от дъщерята на Тодор Живков (именно като представител на „политическото семейство“ при официалното ѝ посещение във Франция през януари 1978 г. тя е приета от министъра на културата, от министъра на външните работи и от френския президент. ЦДА). Концепциите на Людмила Живкова, повлияни от източните философии, за хармония и красота на духа, за всестранно развитие на личността чрез усъвършенстване на познанието и естетическото възпитание, за създаване на общочовешко планетарно съзнание са в основата на нейни грандиозни проекти, част от които включват представянето в България на постиженията на други цивилизации, както и именити дарования, като Авицена,

Айнщайн и Гьоте. (Марчева 2005, Калинова 2011, Fischer-Appelt 2013). Един измежду мащабните проекти мобилизира огромни ресурси, експерти и съдействие от Лувъра, музея в Милано и пр. – „Художествена изложба от оригинални творби на Леонардо да Винчи и художниците от неговата епоха” в криптата на храм-паметника „Александър Невски” и копие на „Мона Лиза” в Националната художествена галерия, 2.11.1979 – 31.1.1980, посетени от 200 хил. души, и изложбата „Научно-техническото наследство на Леонардо да Винчи” в галерията на ул. „Шипка” № 6, 7.12.1979 – 4.2.1980, посетена от близо 66 хил. души. (Михайлова 2015)

Познавайки чувствителността на социалистическите страни в хуманитарната област (опасения от проникване на концепции, противоречащи на официалната идеология), Франция на президента Валери Жискар д’Естен (1974-1981) – министър на икономиката и финансите при дьо Гол (1962-1966) и Помпиду (1969-1974) – избягва позоваването на Третата кошница (културните регламенти в Заключителния документ), а компетентните власти подхождат деликатно чрез формулиране на благоразумни предложения. (Григорова 2014) Непровокационни по репертоар концерти изнасят Лионският и Парижкият симфоничен оркестър, но българските зрители могат да се насладят и на едно позабравено събитие – Седмица на френския филм през пролетта на 1977 г. В края на 70-те и през 80-те години в киноафишите се появяват имената на актьорите Жерар Депардийо, Натали Бай, Изабел Юпер, Изабел Аджани, Софи Марсо, Жан Рено, които печелят на Франция множество награди „Оскар” и „Сезар”. В тази област следва да се отбележи и първата френско-българска кинокопродукция „Над Сантяго вали” (1976), реализирана след подписаната спогодба за сътрудничество в областта на кинематографията (1971). (ЦДА)

Доклад на Френското посолство в София от 1976 г. изразява интересни констатации: „Напълно ориентирана понастоящем към съветския свят, след като векове наред е била откъсната от западния свят, от кратките си години на контакти с Европа обаче страната пази два отпечатъка. Единият, който все така е чувствителен по отношение на икономиката, е германският. Другият е френският, много по-дълбок, защото е оставен от културата, по-близък. Френският език, литература, култура са били – и до известна степен все още са – средство за общуване със Запада. Може би единственото реално. В сърцето на много българи Франция е останала страната, от която са почерпили идеите, които през миналия век са обхванали и просветили Европа; френският, езикът на хуманистите, достъпът до културата. Русия и оръжията ѝ са освободили България от османско владичество, но Франция е водила интелектуалната и духовна насока на освобождението. Това се знае и все още се говори.” (ADMEAE)

До края на 70-те години френските прояви в България са в познатите направления – Седмица на френския филм, театър, Дни на френската музикална култура. По това време обаче френската културна политика в чужбина страда от все по-голям недостиг на финансиране заради икономическите затруднения вследствие на петролните кризи (1973, 1979). Доклад от 1974-1975 г., изготвен от Главната финансова инспекция, контролираща дейността на френските културни служби в чужбина, изисква по-добра „възвръщаемост” на културните инициативи и настоява да се набелязват ясни цели в определени държави вместо да се прилагат глобални концепции в твърде голям брой страни. През 1979 г. дори става въпрос част от дейността на Културната дирекция в Ке д’Орсе да бъде прехвърлена към Министерството на икономиката, но същата година доклад на Ке д’Орсе тревожно обръща внимание върху отстъплението на френския език и необходимостта от увеличаване на средствата за разпространение на френския език и култура в чужбина. (Vaïsse 2009)

Краят на 70-те г. бележи обрат и ново напрежение в отношенията Изток – Запад заради съветската интервенция в Афганистан (1979) и събитията в Полша („Солидарност“), които навлизат в обвиненията на Вашингтон редом с острите критики за нарушаването на човешките права (американската администрация се позовава на сведенията, получени от избягалите съветски дисиденти). И ако д’Естен се опитва да предложи на Брежнев изход от ситуацията с цел да се избегне компрометирането на разведряването, то новият френски президент – социалистът Франсоа Митеран (1981-1995) се обявява в подкрепа на САЩ. На първо време обаче левият държавник продължава линията на своите предшественици – диалог с източноевропейските страни, независимо (или въпреки) СССР – през май 1982 г. френският външен министър Клод Шейсон посещава България, а през юли с.г. Митеран – Унгария. Но именно тези визити създават убеждението, че в „сателитите“ не е възможна никаква еволюция. Шейсон споделя за пълни различия между френските и българските позиции по обсъжданите международни въпроси (с изключение на Близкия Изток), а сигурното посещение на Митеран в България през 1983 г. тихомълком се изоставя. Янош Кадар заявява, че предпочита да следва съветската външна политика, за да разполага със свобода на действията във вътрешен план. (Vaïsse 2009; Le Monde 1982) В София си обясняват охлаждането на Франция с намесването на името на България в атентата срещу папата (според Посолството, „правителството мълчаливо и косвено“ е подкрепило „развихрянето на активна антибългарска кампания“ в медиите), но действително лошо отражение поражда акцията по смяната на имената сред турското малцинство (1984), което е повод многократно да се повдига въпросът за правата на човека в България. (ЦДА)

Всъщност, и в условията на въведена строга рестриктивна бюджетна политика (Митеран отказва да последва ембаргото, наложено от САЩ спрямо съветския блок през януари 1982 г., но, както разказва съветникът по културните въпроси във Френското посолство във Вашингтон, финансистите смятат разходите за културна дипломатия за прекалено големи и по тяхно настояване започват да се изготвят програми и отчети за средствата по предварително зададени цели, като приоритетите са сведени до няколко направления, на първо място разпространението на френския език. Vaïsse 2009, Guéhenno 1986), администрацията в Париж възприема оценката за безсмислието от „инвестиции“ в източноевропейските страни. По отношение на всички тях е намален броят и продължителността на някои научно-технически стажове и специализации (физика, химия, архитектура...), а други са поставени под пълна възбрана (електроника, информатика, роботика, телекомуникации, машиностроене). Все пак, вижда се, че въпреки несъгласието на Париж с икономическото ембарго на Вашингтон, преустановените направления са в области, които биха подпомогнали технологичното, респективно икономическото развитие на социалистическите страни. Несъмнено отпадането на стажове и специализации означава загуба на потенциални посланици на френската култура след завръщането им в техните страни. В София са поразени, че ограничението засяга дори курсовете за усъвършенстване на учители по френски език във Франция, а също и стипендиите за специалисти от областта на културата и образованието (журналисти, преводачи, учени-изследователи и др.).

Забелязва се обаче новият приоритет на Париж за влияние върху мисленето на младите българи. Едната мярка е свързана с опознаването на пазарните механизми в стопанствата на западноевропейските държави. Към българските власти е отправено предложение, и то е прието, сред специализациите във Франция да бъдат добавени дисциплините икономическа и демографска география, икономически науки, управление на предприятията, социология на труда. Друго средство за въздействие е

набелязано чрез засилване на контактите между културната служба при Френското посолство и българските учени и изследователи, които ползват фондовете на Центъра за френска научно-техническа документация в София (от 1967 г.). Този център е с българско ръководство и персонал и през декември 1983 г. Париж поставя „настойчиво“ въпроса във връзка с обучението на български специалисти по френски език да се засилят връзките между двете институции, но среща отказ. Обяснението е, че България има достатъчно добри филолози и педагози за езиковата подготовка на специалисти преди заминаването им на стаж във Франция. Очевидно Париж преценява, че ролята на информационен център само като такъв вече не го задоволява и предвид също така техническите стажантски ограничения, описани по-горе, Франция го затваря. По всичко изглежда, че в отговор българските власти започват да създават спънки пред дейността на културната служба при Френското посолство, което е повод в дневния ред на Париж отново да навлезе искането за откриване на френски културен център (пролетта на 1984 г.).

Междувременно България продължава усилията си по разпространението на френски език (вкл. по радиото и телевизията). Извън познатите 5 френски гимназии, в други 8 са открити паралелки със засилено изучаване на френски език (за тях е поискано Париж да изпрати преподаватели, но френската страна е изненадана и временно предлага трима), в Софийския университет студентите по „Френска филология“ вече са 400 (за Търново не са посочени данни) и е изразено желание за откриване на френска катедра в Шумен – отхвърлено, защото насреща се иска българска катедра в Париж. Що се отнася до френските културни прояви, те продължават в традиционните форми – Седмица на френския филм, малки театри и изложби, без предишния размах и мащаб, когато Ке д’Орсе частично дотира големите състави, тъй като българските хонорари не могат да покрият разходите по гостуването. (ЦДА).

От 1984 г. Франция възстановява диалога със СССР, връщайки се на позицията си за необходимостта от разведвяване. (Bozo 2012) Смекчаването се изразява в политически срещи на високо ниво и подновяването на редовните двустранни политически консултации между Министерствата на външните работи (с България те не са преустановявани, а дори усилено започва да се говори за посещение на Франсоа Митеран в България през 1985 г., осъществено обаче едва през 1989 г.). При проведените консултации през декември 1985 г. в София забелязват, че френските дипломати не споменават теми с хуманитарен характер (Афганистан, Полша, дисидентите, малцинствената политика на България), т.е. усеща се грижата за по-благоприятен климат. В културен и научно-технически план обаче стагнацията се запазва (кино, малки изложби, ограничения в стажовете и специализациите). Единственото по-отличително събитие в България е честването на 100-годишнината от смъртта на Виктор Юго, уважено от ректора на Сорбоната, известната византиноложка Елен Арвелер, а в присъствието на Посланика, 81-во СОУ, в столичния квартал „Младост“, от 1981 г. получава наименованието „Виктор Юго“. (1985) (ЦДА)

Ревизия с положителен знак настъпва след като през пролетта на 1986 г. голистите печелят парламентарните избори. Правителството на Жак Ширак приема амбициозна културна политика на национално ниво (поради оценката за прекалено широко навлизане на американския развлекателен бизнес във Франция) и зад граница. Бюджетът на Ке д’Орсе за културна дейност през 1987 г. е увеличен с 12 % и на това перо се пада над 1/3 от средствата на Министерството. Френският културен аташе в София финансира редица мисии на българи във Франция. Отново са отпуснати голям брой стипендии за специализации и курсове за учители по френски език, поет е

ангажимент за изпращане в българските гимназии на толкова преподаватели, колкото България поиска. От 1987 г., съгласно двустранно споразумение, Министерството на народната просвета организира във френските гимназии и тези със засилено изучаване на френски език Франсиади (Олимпиада по френски език), високо оценявани от френските дипломати, които държат те да бъдат провеждани всяка година, а Париж осигурява пътуване във Франция за лауреатите (През лятото на 1989 г. София изтъква пред ЮНЕСКО Франсиадите като пример за изпълнение на препоръките, от 1974 г., в областта на образованието за разбирането, сътрудничеството и международния мир и обучението, свързано с правата на човека и основните свободи. UNESCO 1989). Френските културни прояви се завръщат към познатия обхват – големи театри („Комеди Франсез“, театъра на Тулуза), изложби („Съвременното френско изобразително изкуство“), инструментални състави (Симфоничния оркестър на Лион) и др. Старателно преминава подготовката и провеждането на честванията на 200-годишнината от Френската революция (1989). (ЦДА)

До края на 40-те години, когато надделява блоковото противопоставяне, България е възприемана като обект на традиционната френска сфера на културно влияние, макар че Париж разполага със скромни финансови възможности. Френската културна дипломация получава нов импулс с отслабването на напрежението в края на 50-те и началото на 60-те години. Париж разработва амбициозна експанзивна програма за засилване на своето духовно (и като следствие политическо) влияние, която, с малки изключения, е валидна няколко десетилетия. За успеха в осъществяването ѝ допринася предразположението на Източния блок, благодарение образа на Франция на индивидуалист с потенциал да дестабилизира Запада и квалифицирането на нейните културни особености като по-приемливи (прим. френски шансони срещу рок, джаз, туист). Париж поставя специален акцент, увенчал се със сериозни резултати, върху разпространението и популяризирането на френския език, театър, кино, музика и изложби. Обширното ползване на аудиовизуалните средства (радио, телевизия) осигурява достъп до образователни материали и информация за френското икономическо, социално и културно развитие, дори сред българите в малките селища, отдалечени от големите центрове и столицата, където гастролират френските артисти. Благоприятната атмосфера на „епохата“ на Людмила Живкова прави възможно обособяването в София на неофициален, но практически действащ френски културен център, наподобяващ бившия Френски институт. Не на последно място, благодарение на интересите и насърчителната политика на двете страни, Париж и другите водещи френски научни и образователни центрове стават предпочитана западна дестинация за българските студенти, изследователи, инженери и т.н. За жалост, през 80-те години се наблюдава рязко свиване на френското присъствие в България, но, с мисъл за възможните перспективи на френското влияние, се забелязва грижата на Париж, макар да е в период на силно обтегнати отношения с Москва, да не прекъсва политическите и да поддържа културните контакти с България. Краят на десетилетието бележи съживяване на бляскавия успех от 60-те и 70-те години, който получава допълнителен тласък с краха на комунистическия режим.

ЛИТЕРАТУРА

- Баева 2010: *Баева, И.* Източна Европа през XX в. Идеи, конфликти, митове. С. Парадигма.
- Генов 1992: *Генов, Г.* Звезди и сенки. Неизвестното за „Златният Орфей”. С. Съюз на българските общности.
- Григорова 2009: *Григорова, И.* Българо-френските отношения по време на президентството на генерал дьо Гол (1958-1969 г.). С. Албатрос.
- Григорова 2014: *Григорова, И.* Действия СССР и Болгарии по реализации Хельсинкских соглашений во второй половине 70-х гг. XX в. и западные державы. –В: Российско-болгарские научные дискуссии. Российская и болгарская государственность: проблемы взаимодействия. XIX-XXI вв. М. Институт славяноведения РАН, 231-249.
- Груев 1991: *Груев, Ст.* Корона от тръни. Царуването на Борис III, 1918–1943. С. Изд. Български писател.
- Елдъров 2002: *Елдъров, Св.* Католиците в България (1878–1989). Историческо изследване. С.
- Калинова 1999: *Калинова, Е.* Културни връзки между България и Франция след Втората световна война до края на 60-те години. –В: Исторически преглед, № 3-4, 113-144.
- Калинова 2011: *Калинова, Е.* Българската култура и политическият императив 1944-1989. С. Парадигма.
- Карчева 2016: *Карчева, Р.* (съст.) Ромен Гари и френската дипломатическа поща. С. Сиела. Институт за изследване на близкото минало.
- Киноизкуство, орган на Министерството на просветата и културата, на Съюза на кинодейците и Съюза на българските писатели. 1960-1964.
- Културна спогодба между Правителството на Народна Република България и на Френската Република. – В: Сборник на международни договори, действащи между НР България и други държави, влезли в сила през 1965 и 1966 г. С., 292-298.
- Михайлова 2015: *Михайлова, В.* Ренесансовият пример за многостранно и хармонично изградена личност. Програмата „Леонардо да Винчи“. –В: Анамнеза, № 1, 34-60.
- Марчева 2005: *Марчева, И.* „Просветеният абсолютизъм”. Людмила Живкова. –В: Български държавници, 1944 –1989. С. Скорпио ви. 170-183.
- Марчева 2016: *Марчева, И.* Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война. С. Летера.
- Николов 2004: *Николов, Р.* Парижки години. С. Труд.
- Огнянов 1993: *Огнянов, Л.* Държавно-политическата система на България 1944-1948. С.
- Петрова 1991: *Петрова С. Р.* Моите спомени. С. Изд. на БАН.
- Райнов 1952: *Райнов, Б.* Школа за нравственото разложение. –В: Изкуство, № 1, 41-59.
- Танчев 1990: *Танчев, И.* Създаване на Софийския клон на Алианс Франсез. –В: Исторически преглед, № 8, 33-47.
- Танчев 1993: *Танчев, И.* Les premières filiales provinciales de l'Alliance française en Bulgarie (1907-1912). – Bulgarian Historical Review, № 2-3, 193-202.
- Хицова 2011: *Хицова, К.* Условия за развитие на българското кино до 1944 и неговото значение. –В: Българска наука, № 36, 110-114.
- Bigel 2013: *Bigel, Cl.* Le Pop'Art à Paris. Une histoire de la réception critique des avant-gardes américaines entre 1959 et 1978. Mémoire de Master 2 Recherche. Université Paris 1 – Panthéon-Sorbonne.
- Bozo 2012: *Bozo, Fr.* La politique étrangère de la France depuis 1945. P. Flammarion.

- Colard 1974 : *Colard, D.* Problématique internationale de la «détente» (première partie). - Études internationales, n° 53, 476–501.
- Creton 2006: *Creton, L.* Cinéma et télévision en France: idiosyncrasies, convergences et recompositions industrielles. - Le Temps des médias, 1 (n° 6), 118-128.
- DeRoo 2006: *DeRoo, R. J.* The Museum establishment and contemporary art. The Politics of Artistic Display in France after 1968. Cambridge University Press.
- Fischer-Appelt 2013: *Fischer-Appelt, P.* Bulgaria's quiet rise. – In: *Баева, И.* (съст.) Културното отваряне на България към света. Материали от международната научна конференция по повод 70 г. от рождението на Людмила Живкова. С. УИ „Св. Кл. Охридски”. 20-24.
- Fleury 2002: *Fleury, A.* Un Collège français en Bulgarie : „Saint-Augustin”, Plovdiv, 1884-1948. P. Ed. L'Harmattan.
- Guéhenno 1986: *Guéhenno, J.-M.* Diplomatie culturelle : culture de France, culture d'Europe. - Politique étrangère, (51e année), n° 1, 165-171.
- Gomart 2008: *Gomart, Th.* La diplomatie culturelle française à l'égard de l'URSS: objectifs, moyens et obstacles (1956-1966). –In: *Sirinelli, J.-Fr. & Soutou, G.-H.* (dir.) Culture et Guerre Froide. Presses de l'Université Paris-Sorbonne. 173-188.
- Guénard 1994: *Guénard, A.* De la construction à l'éviction. Entre 1944 et 1949, une politique culturelle française en Europe centrale et orientale confrontée à l'organisation du Bloc communiste. – Matériaux pour l'histoire de notre temps, n° 36, 21-27.
- Guénard 2002: *Guénard, A.* Réflexions sur une politique culturelle de la France. - Matériaux pour l'histoire de notre temps, n° 65-66, 23-27.
- Hayward 2005: *Hayward, S.* French National Cinema. Routledge.
- Ikegami 2010: *Ikegami, H.* The Great Migrator. Robert Rauschenberg and the Global Rise of the American Art. MIT, Cambridge.
- Jeu 1968: *Jeu, B.* La coopération culturelle franco-soviétique. - Tiers-Monde, n° 35-36, 897-907.
- Kazakova 2014: *Kazakova, E.* Les enjeux sociopolitiques et culturels de la Biennale de Venice 1964-1976. Mémoire de Master 1 «Sciences humaines et sociales». Université Pierre-Mendès-France – Grenoble.
- Lawrence 2008: *Lawrence, C.* La dimension culturelle de la politique française en Amérique Latine. Mémoire pour la 4ème année. Toulouse.
- Martin 2011: *Martin, L.* La politique culturelle de la France depuis 1945. –In : (*Poirrier, Ph., dir.*) Pour une histoire des politiques culturelles dans le monde. P. La documentation française. Comité d'histoire du Ministère de la culture et de la communication.
- Montebello 2003: *Montebello, F.* Les deux peuples du cinéma : usages populaires du cinéma et images du public populaire. – Mouvements, 3 (n° 27-28), 113-119.
- Neupert 2007: *Neupert, R.* A History of the French New Wave Cinema. The University of Wisconsin Press.
- Pereira 2014: *Pereira, M.-R.* La politique culturelle française au Brésil de 1945 à 1970 : institutions, acteurs, moyens et enjeux. Thèse doctorale. Université de Strasbourg.
- Rey 2008: *Rey, M.-P.* Le cinéma dans les relations franco-soviétiques. Enjeux et problèmes à l'heure de la détente, 1964-1974. –In: *Sirinelli, J.-Fr. & Soutou, G.-H.* (dir.) Culture et Guerre Froide. Presses de l'Université Paris-Sorbonne. 159-172.
- Saint-Gilles 2009: *Saint-Gilles, L.* La culture comme levier de la puissance : le cas de la politique culturelle de la France aux Etats-Unis pendant la guerre froide. – Histoire, économie & société, n° 4, 97-109.
- Tarpin 2009-2010: *Tarpin, V.* Lecteurs, livres et lecture en France: étude sur l'évolution des pratiques, de l'offre et de leurs implications au niveau sociétal. Mémoire de recherche pour le

Master 2 de Lettres modernes, spécialité «Métiers de bibliothèques et culture du livre».
L'Université Stendhal. Grenoble.

UNESCO 1989: Premier rapport des Etats membres sur l'application de la Recommandation sur l'éducation pour la compréhension, la coopération et la paix internationale et l'éducation relative aux droits de l'homme et aux libertés fondamentales. UNESCO. Conférence générale. Vingt-cinquième session. Paris.

Vaïsse 2009: *Vaïsse, M.* La puissance ou l'influence ? La France dans le monde depuis 1958. P. Fayard.

Vernier 2004: *Vernier, J.-M.* L'État français à la recherche d'une politique culturelle du cinéma: de son invention à sa dissolution gestionnaire. - Quaderni, n° 54, 95-108.

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ

Асланян 2010: *Асланян, К.* Старите софийски кина днес. 15.11.2010 г. <http://stara-sofia.blogspot.bg> (посетен на 28.08.2017 г.)

Гочев 2010: *Гочев, Н.* Проф. Василка Тъпкова-Заимова. Биография с коментар. 20.11.2010 г. <http://homoviator-bg.net/> (посетен на 21.06.2017 г.)

Естрада 2010: Златният Орфей. История на фестивала. <http://www.bgestrada.com> (посетен на 29.08.2017 г.)

Иванова-Гиргинова 2002: *Иванова-Гиргинова, М.* Лабиринтът на драмата. www.slovo.bg (посетен на 07.06.2017 г.)

Лазаров 2017: *Лазаров, Б.* Списание „Пиф” - другата гледна точка за отношенията България – Франция. bTV новини. 25.08.2017 <http://btvnovinite.bg/video/videos/spisanie-pif-drugata-gledna-tochka-za-otnoshenijata-balgarija-francija.html> (посетен на 30.08.2017 г.)
НБКМ: справка в електронния каталог на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий”.

Пелов 2016: *Пелов, Д.* Преди половин век - Когато Воронов и Казански пееха Адамо. 26.08.2016. – Информационен център на Министерството на отбраната <http://armymedia.bg/archives> (посетен на 29.08.2017 г.)

Попов 2016: *Попов, М.* Рок с Бънди – 4. 26.02.2016 г. – Из София – вчера и днес. <http://izsofia.blogspot.bg> (посетен на 03.09.2017 г.)

Софийска опера 2017: История на Софийска опера. www.operasofia.bg (посетен на 07.06.2017 г.)

Театър Ателие: <http://www.theatre-atelier.com> (посетен на 03.09.2017 г.)

Тодоров 2008: *Тодоров, Е.* Киноспомени - когато френското кино си беше френско кино. 18.10.2008 г. <http://zaprehoda.blog.bg> (посетен на 29.08.2017 г.)

Lacagne 2003: *Lacagne, V.* L'histoire du cinéma français. <http://histoire-geographie.ac-dijon.fr/Cine/histcinefran.pdf> (посетен на 26.08.2017 г.)

Le Monde 1982: *Amalric, J. M.* Cheysson rappelle aux Bulgares les grands principes de la politique française. 08.05.1982; *Amalric, J.* Le principe d'un voyage de M. Mitterrand en Bulgarie est retenu. 10.05.1982. www.lemonde.fr/archives (посетен на 27.08.2017 г.)

АРХИВНИ ДОКУМЕНТИ

Дипломатически архив на Министерство на външните работи (ДАМВНР)

оп. 1п, а.е. 80

оп. 1^а п, а.е. 454

оп. 2п. а.е. 404

оп. 6п, а.е. 1245, 1281
 оп. 7п, а.е. 795, 809, 811, 818, 819, 820
 оп. 8п, а.е. 879, 905, 911, 912, 913, 915
 оп. 13п, а.е. 922, 941, 949, 950, 1245
 оп. 14п, а.е. 832, 833, 844, 853
 оп. 15п, а.е. 821, 837
 оп. 16п, а.е. 681, 683, 951, 952, 970
 оп. 17п, а.е. 943, 969
 оп. 18п, а.е. 954, 968
 оп. 19п, а.е. 1101, 1117, 1120

Централен държавен архив (ЦДА)

ф. 1б, оп. 5, а.е. 218, 270
 оп. 6, а.е. 2211
 оп. 8, а.е. 1134, 7061
 оп. 34, а.е. 28
 оп. 81 – необработен фонд на отдел „Външна политика и международни връзки” на ЦК на БКП (Франция)
 ф. 363, оп. 8, а.е. 1078
 ф. 1477, оп. 17, а.е. 965
 оп. 20а, а.е. 1882, 1931, 1943
 оп. 21, а.е. 2411
 оп. 22, а.е. 2543, 2627
 оп. 24, а.е. 2768, 2796
 оп. 25, а.е. 2480, 2501
 оп. 26, а.е. 2612, 2624, 2652, 2653, 2656
 оп. 27, а.е. 2777, 2856, 2859
 оп. 28, а.е. 2814, 2925, 2951, 2957
 оп. 29, а.е. 2754, 2756, 2818, 2819
 оп. 30, а.е. 2899, 2961

Колекция микрофилми – 12, инв. № 665/1, Archives Diplomatiques, Ministère des Affaires Etrangères, Série Europe 1949-1955, Bulgarie, vol. 47, 49

Archives Diplomatiques du Ministère d'Europe et des Affaires Etrangères de la République Française, la Courneuve, Paris (ADMEAE)
 Série EUROPE 1944-..., Sous-série Bulgarie, Tranche 1961-1970, cartons 146, 173, 178, 3168, 3169, 3170.